

Petar Šimunović

Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora
Zagreb : Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

U desetoknjižnoj seriji Izabrana djela Petra Šimunovića kao druga knjiga objavljena je *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*. Ona donosi radove koji su nastajali u proteklih 25 godina, a u kojima se autor bavi toponimijom s teoretskoga, povijesnoga i etimološkoga stajališta. Nakon Uvoda i poglavlja »Zemljopisna imena kao spomenička baština materijalne i duhovne kulture« sljedeće se teme obrađuju unutar triju cjelina: I. U svijetu imena (35–172), II. Ime i norma (173–218), III. Imena i imenice (219–277), a na kraju knjige donosi se Kazalo imena, zemljopisnih termina i toponimnih osnova (279–319).

Ova se knjiga može čitati i kao svojevrsan udžbenik ili uvod u hrvatsku toponimiju. Sustavno, potkrijepljeno jezikoslovnim, historiografskim i geografskim podatcima, autor nas informira i poučava o hrvatskim zemljopisnim imenima.

U prvoj cjelini u radu »Slojevitost istočnojadranske toponimije« (37–48) autor analizira povijesne toponimijske slojeve na području hrvatske obale, od najstarijega, tj. mediteranskoga jezičnog sloja (imena velikih jadranskih otoka i gospodarski važnih naselja), ilirskoga sloja, zatim tankog sloja toponima grčkoga podrijetla (koji se odnose na manje otoke, naselja i uvale), do romanskoga te hrvatskoga toponimijskog sloja. Dvama posljednjim slojevima podrobnije se bavi u sljedećim poglavljima, a analizu počinje radom »Onomastička svjedočanstva nakon hrvatske doseobe« (49–64), u kojem je riječ o hrvatskim imenima te toponimima romanskoga podrijetla koji su rano prihvaćeni i prilagođeni hrvatskomu jeziku. Onomastička ekspertiza donosi zaključke bitne za spoznaje o početcima življenja Hrvata na jadranskom prostoru, naime Šimunović zaključuje da ti toponimi svojim razmještajem i čistoćom »pokazuju proteg Hrvata nakon doseobe na kudikamo većem prostoru od onoga na kojem se prostirala prvotna hrvatska država« (str. 62).

U sljedećim radovima autor nas vodi na onomastičku šetnju od jadranskoga sjevera do juga i, analizirajući toponimiju pojedinih područja, više puta dokazuje iznesenu tvrdnju.

O prisutnosti Hrvata u Istri saznaje se u radu »Na marginama toponomastičkoga proučavanja Istarskog razvoda« (65–74). Naime Istarski razvod, koji je pisan prema predlošcima glagoljskih tekstova iz 1275. godine, sadržava obilje onomastičke građe. Kako je zemljopisnim imenima i zemljopisnim

terminima potrebno mnogo vremena da se ustale, može se tvrditi da su ondje zapisani toponimi pokazatelj duge prisutnosti Hrvata u Istri.

Naravno, najstarija je istarska toponimija neromanska, ali je sačuvana romanskim posredništvom. U drugom je sloju toponimija romanskoga, a u trećemu hrvatskoga podrijetla. Autor o najstarijim istarskim toponimima zaključuje, uz ostalo, i ovo:

»1. Najstarije potvrde mahom su rimskog porijekla: *Labin, Raša, Plomin, Poreč, Pićan, Buzet* itd. 2. Drugi sloj čine predijalni toponimi od romanskih gentilicijskih imena: *Vodnjan, Marčana, Barban, Žminj, Filipan, Mutvoran* itd. 3. Gotovo svi toponimi koji su u hrvatski jezik primljeni romanskim posredništvom potječu iz predmletačkoga razdoblja u Istri.« (str. 69). To je dokazano time što su se pri njihovu preuzimanju u hrvatski jezik provele glasovne prilagodbe karakteristične za starija razdoblja, npr. metateza likvida (do kraja 10. st.) u ojkonomu *Labin* < *Albona*, prelazak *en* > *e*, što se moralo dogoditi do kraja 10. st., tj. dok je u hrv. vokalnomo sustavu još postojao nazal prednjeg niza *e*, u *Poreč* < *Parentium* itd.

U radu »Krk, Rab i Pag u svjetlu toponimije« (75–106) riječ je o trima otocima koji su u rimsko doba bili gusto naseljeni, a u doba Zapadnoga Rimskog Carstva Rab i Krk, a vjerojatno i Pag, bili su u okviru bizantske Donje Dalmacije. Iz rimskoga razdoblja potječe tzv. rimska predijalna toponimija, a takvi su toponimi potvrđeni na Rabu (*Galbana, Marana*) i Pagu (*Povljana, Bošane, Žiglinjan, Kolan*), dok grad Krk kao municipij nema rimske predijalne toponime. U bizantsko doba ondje se govorio dalmatski, a toponimija svjedoči o simbiozi Romana i Hrvata od hrvatske doseobe do 11. stoljeća, osobito u ruralnim sredinama (mnogi su stanovnici bili dvojezični), a slabije u gradovima. Potkraj 15. stoljeća krčki je knez Frankopan I. na zapadni dio Krka naselio novo stanovništvo s kopna, među kojima su mnogi bili Vlasi (oni većinom nose hrvatska narodna i svetačka imena i prezimena), a Mlečani, koji su povremeno vladali tim otocima do XV. stoljeća, doseljavali su se i živjeli u gradovima kao vladajući sloj i nisu zapravo ostavili bitnih tragova u toponimiji otoka.

Snažni strani jezični i kulturni utjecaji razlogom su što se samo jedno važnije krčko naselje naziva hrvatskim imenom – Vrbnik. Specifičnost krčke toponimije autor opisuje riječima: »Krkčka toponimija pokazuje romansku prisutnost na cjelokupnom otoku i otpornost hrvatskoj jezičnoj prilagodbi i nakon XII. stoljeća u gradskom zaleđu i na plodnim zemljištima vrbanskim i dobrinjskim. Hrvatska toponimija je po raznim jezičnim prilagodbama dalmatskih toponima, i po svojim jezično i motivski vrlo arhaičnim, a tvorbeno raznolikim obrascima, rasprostranjena po cijelom otoku osim uokolo grada Krka. Po tome su hrvatska i veljotska toponimija ondje komplementarno razmještene, a slabije su zastupljene bile na zapadu, upravo ondje gdje od kraja XIV. stoljeća dolazi novo stanovništvo s vrlo karakterističnom ojkonomijom,

koja je i po toponomastičkim značajkama i po tipovima naselja na koja se odnosi bitno drukčija od hrvatske ojkonomimije koja joj je prethodila« (str. 94–95).

I rapska je ojkonomimija romanska, premda mnogi toponimi pokazuju da su Hrvati na Rabu prisutni prije 10. st., no do 11. st. bila je jača romanska asimilacija hrvatskog stanovništva, dok je u 12. st. uslijedila kroatizacija romanskog življa. Pag od ta tri otoka ima najviše toponima hrvatskoga podrijetla, unatoč tomu što sva starija naselja nose imena romanskoga podrijetla.

Hrvatskim jadranskim jugom autor se bavi u radu »Toponomastičke značajke dubrovačkoga otočja« (107–122). U području u kojemu je dugo u uporabi bio romanski idiom poznat kao *raguzejski*, naslojila se toponimija ilirskoga, grčkoga, romanskoga te hrvatskoga podrijetla. Svi naseljeni otoci nose prethrvatska imena, a Hrvati su ih preuzeli romanskim posredovanjem, npr. *Mljet* < *Mel(e)ta*; *Lastovo* < *Ládeston*, *Ládesta* (u romanskom izgovoru *Ladsta* > *Lasta*).

Romanski trag prisutan je i u toponimima s dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)* (»Toponimi s dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)*«, str. 123–130). Taj se pridjev u pohrvaćenim toponimima reflektirao kao: *sut-*, *sat-*, *st-*, *su-*, *suto-*, *sto-*, *sta-* itd. Toponime s pridjevom *san(c)tu(s)* nalazimo od Crnogorskoga primorja do Istre. Najviše ih ima na splitskom (27) i dubrovačkom (21) području, a najčešći su titulari: *Marija* (15), *Ivan* (7), *Petar* (8), *Juraj* (8), *Barbara* (6). Prema autorovim istraživanjima mnogi su takvi toponimi nastali za romansko-hrvatske jezične simbioze prilično rano, kad su u starohrvatskom jeziku postojali nazalni vokali, tj. do kraja 10. stoljeća.

O promjeni ustrojstva toponima tijekom vremena riječ je u radu »Ustrojstvo toponima u bračkim listinama i njihova reambulacija« (131–138), u kojem autor prikazuje organiziranost toponima u dvama srednjovjekovnim tekstovima s otoka Brača i pokazuje kako se njihovo ustrojstvo mijenja ovisno o svrsi toponima, koja je pak u izravnoj vezi s gospodarskim ustrojstvom zajednice. *Povaljska listina* (1184.), tekst sačuvan u ovjerenu prijepisu iz godine 1250., najstarija je hrvatska ćiriljska listina. U relativno kratkom tekstu navodi se stotinjak imena. Zabilježena su imena dolova, podnožja brda, uglavnom plodnog zemljišta i onoga koje se lako moglo obrađivati, a koja su bila raštrkana na krškom terenu pa su se za njihov opis rabili zemljopisni nazivi, a lokalizirali su se s pomoću tzv. toponima označnika. *Brački razvod* (početak 14. stoljeća) pisan je latinskim jezikom, a sadržava toponime kojima je svrha bila omeđiti predjele za ispašu stoke i za podizanje staništa.

O specifičnostima otočne toponimije više je riječi u radovima »Organiziranost toponima u otočkoj regiji« (139–146) i »Iz obalne toponomastičke 'sinonimike'« (147–164), a prva se cjelina knjige zatvara poglavljem »Nacrt tipološko-strukturalnih značajki istarske toponimije« (165–172).

U drugoj cjelini pod naslovom IME I NORMA raspravlja se o promjenama toponima pod utjecajem jezične norme, ali i mijenjanju same norme. Uz radove pod naslovom »Višeimenost zemljopisnih prostora i jezične granice« (191–198), »Singularizacija pluralnih ojkona na Braču i drugim dalmatinskim otocima« (199–202) te »*Split* ili *Spljet* – osvrt na polemiku s početka XX. stoljeća« (203–218) donosi se i rad »Prilog problemu standardizacije mjesnih imena« (str. 175–190), u kojem se autor bavi utjecajem jezikoslovca Đure Daničića na mijenjanje toponima u Akademijinu rječniku, koji sadržava oko 30% onomastičke građe. Šimunović priznaje da su Daničićeve zasluge što je vlastita imena ravnopravno uključio u leksičku građu, što do danas nije učinjeno u mnogim povijesnim i etimološkim rječnicima u slavistici, no to uvrštavanje rezultiralo je pokušajem da se raznovrsna i raznojezična građa, poput ostalog leksika, uključi u jezičnu normu. Tako su imena ijekavizirana i novoštokavizirana, npr. *Andraševac* > *Andraševac*, *Bilišane* > *Bjelišani*, *Černomerec* > *Crnomerac*. Šimunović upozorava: »Odstupanja od zadane literarne norme obilježavana su kao arhaizmi, provincijalizmi, dijalektizmi, a njima upravo i jesu obilježena vlastita imena« (str. 179). Tako su iz imena izbrisani tragovi dijalekta u kojem su nastali, i kojemu pripadaju, te obilježja vremena u kojima su imena oblikovana.

O odnosu apelativa i onima te o toponimizaciji zemljopisnog nazivlja raspravlja se u trećoj cjelini IMENA I IMENICE. O toponomastičkim teoretskim stajalištima riječ je u radu »Na granici toponima i apelativa« (221–230), dok o razvoju zemljopisnoga nazivlja i najstarijim njihovim potvrdama saznajemo iz članka »Hrvatska zemljopisna nomenklatura u dalmatinskom krškom području do kraja XIII. stoljeća« (231–236). Specifičnost krške terminologije prikazuje se u radu »Zemljopisni nazivi u Poljicima« (237–252), a analiza se temelji na proučavanju *Sumpetariskog kartulara*, spomenika s kraja XI. stoljeća, u kojem su zapisani prvi poznati zemljopisni nazivi u toponimijskoj funkciji, tj. prvi se put javlja hrvatska geografska nomenklatura u velikom broju potvrda.

O zemljopisnim nazivima u vezi s vodom riječ je u dvama posljednjima radovima »Hidronimni apelativi u hidronimima« (253–258) te »Toponomastičke imenice u vezi s morem« (259–274).

U prvome je riječ o hidronimijskim apelativima. Naime, u slavenskim je jezicima velik broj zajedničkih izraza za vode te su njihova značenja u tim jezicima vrlo izdiferencirana, a u južnoslavenskim jezicima čuvaju se ona najstarija. Šimunović je uočio golemu zastupljenost hidronimijskih apelativa u hidronimima. Kako se hidronimi ne mijenjanju nego čuvaju stare jezične značajke, oni su »kažiput etničkih i jezičnih migracija na bespućima povijesti« (str. 256). U drugome se tematiziraju apelativi vezani za more. S obzirom na

objekte s kojima su u vezi, svrstani su u skupine: (1) obalni pojas, (2) grebeni, (3) otoci i poluotoci, (4) rtovi, (5) pličine i dubine, dno, (6) tjesnaci i prevlake, (7) more i površina mora, (8) uvale i zaljevi, (9) pristaništa, (10) vrela i vrulje kraj mora i u moru, (11) valovi, (12) plima i oseka te (13) naplavi. Jezična analiza pokazuje da je 70% navedenoga talasonimskog leksika slavenskoga podrijetla, što je manji postotak nego u bilo kojem drugom dijelu zemljopisne terminologije, a takvo činjenično stanje posredno upućuje na zaključak da se Hrvati nisu posve srodili s morem.

Na kraju valja pozornost usmjeriti na Kazalo. Kazala se u predstavljanju koje knjige obično samo spomenu bez osobitih komentara premda je svima poznata njihova vrijednost. No u knjizi koja proučava toponime od Istre do Dubrovnika, obuhvaćajući pritom i otoke i Dalmatinsku zagoru, od povijesnih potvrda u najstarijim hrvatskim dokumentima do suvremenoga doba, kazalo ima veliku vrijednost. Ono je u ovoj knjizi golemo: dvostupačno se na četrdeset stranica donose imena, zemljopisni termini i toponimne osnove te je od velike pomoći čitatelju pri traženju konkretnoga pojma ili imena.

Još jednom valja istaknuti da je hrvatska onomastika ovom knjigom dobila mnogo. Knjiga nam pokazuje koliko je velik i raznolik univerzum hrvatskih zemljopisnih imena. Na temelju vlastitih istraživanja i jezičnih analiza, ali i uvažavajući rad ostalih hrvatskih i svjetskih onomastičara, na mnoga su pitanja dani odgovori, ali je pokazano i oko kojih se pitanja još moraju potruditi novi proučavatelji hrvatske toponimije. U *Toponimiji hrvatskoga jadranskog prostora* oni će naći uzor, pouzdane i provjerene podatke, ali i štivo pisano zanimljivim znanstvenim stilom s, može se reći, gotovo pjesničkim nadahnućem.

Ankica Čilaš Šimpraga